

HAYAL KURMAYA ÖVGÜ

Mustafa Okan

"Bu olay. Cuzco dolaylarındaki Ollantaytambo kasabasının girişinde geçti. Birlikte olduğum turist topluluğundan biraz ötede tek başıma durmuş, uzaktaki taş kalıntılara baktığım sırada, o yörenin çocuklarından biri, sıska ve partal bir şey, yanıma gelip benden bir kalem istedi. Kalemimi ona veremedim, çünkü bir yığın can sıkıcı not almaktaydım, ama onun avucuna küçük bir domuz resmi çizmeyi önerdim.

"Haber hemen yayıldı. Çevremi birden bir çocuk yumağı sardı : avazları çıktığı kadar bağırarak, o kirden çatlamış, meşinleşmiş yanık tenli avuçlarına hayvan resmi çizmemi istiyorlardı. Biri atmaca, öbürü yılan istiyor, başkaları da papağan ve baykuşları seçiyordu. Hayalet ve ejderha resmi isteyenler bile çıktı.

"Derken, bu curcunanın orta yerinde, alçacak boylu. boynu bükük bir yavru, kol bileğine siyah mürekkeple çizilmiş olan saati gösterdi.

"Lima'da oturan amcam yolladı bunu bana,' dedi.

"İyi işliyor mu bari?' diye sordum.

"Biraz geri kalıyor,' diye itirafta bulundu."¹

Galeano'nun bu kısa anlatısı, yalın bir yazınsal tavrın ve berrak bir düşünselliğin ürünü olarak görülebilir. Bu kısacık metnin içinde dolaşıldığında bir karşılaşmaya tanık olunur. İki insanın birbirini anlamasıyla sonuçlanan bu karşılaşma bir yaşam biçimini açığa çıkarır. "Görsel" olan ile "sözel" olanın bir arada kullanıldığı sanatsal öğeler yüklenmiştir bu açığa çıkarma görevini.

Çocuğun kolundaki saat çizimi hem çocuk için, hem de Galeano için gerçekle düş arasında bir nesnedir. Bu nesneye bakış biçimlerindeki aynılık aralarında geçen konuşmayı her ikisi için de anlamlı kılar. Onun gerçek bir saat olup olmaması önemli değildir artık; çünkü, ürettiği diyalogla, iki insanın birbirlerini anlamasını sağlamıştır : Böylece gerçekliğin alanı içinde bir yer edinmiştir. Saat çiziminin bir sanatsal öge olarak anlatıyı bütünlemesini sağlayan şey edindiği bu yerdir.

Bir sanatsal öge olarak saat çizimi, hem bu yazınsal ürün içinde hem de onun dışında, başlı başına bir sanat ürünü gibidir. O, bu bütünlüklü haliyle kullanılmaya hazır bir nesneye benzer. Galeano, dili "görsellik" olan bu nesneyle "söz"ü bir tür kimyasal tepkimeye sokarak üretmiştir anlatısını.

"İyi işliyor mu bari?" sorusu ile Galeano ve çocuk aynı dil düzlemine girmişlerdir. Birbirlerini anlayabilecekleri bir zihinsel ortam oluşturmuşlardır. Bu ortam içinde Galeano'nun sözleri sorudan çok yanıt gibidir; çocuğun sözlerine sinen tavrının karşılık bulduğunu gösteren bir yanıt.

Çocuğun bu küçük söyleşiyi tamamlayan sözlerine bakılırsa Galeano onun düşleri içine girebilmiş ve oradaki yaşama tavrını paylaşmıştır.

Kuşkusuz, çocuğun düşü yaşamının ürünüdür. O, yaşamına düşleriyle karşı koyar, kendini düşleriyle ayakta tutar. Bu bir tavır alıştır ve bu tavır, en yalın anlamıyla, çocuğu kendi gerçekliği karşısındaki konumlanma çabası olarak görülmelidir. Böylece düş, gerçeklikten kopmanın değil, ona rağmen yaşama tutunmanın biçimlerinden biri durumuna getirilmiştir. Bu yapıyla Galeano'nun anlatısı, bir yaşam görüntüsünü yansıtmaktan daha geniş anlam-sal özellikler taşır.

Anlatı, ele aldığı yaşamın birçok yerde tıkandığını açığa çıkarmıştır. Bir düş ürünü – ve bir sanatsal öge olarak – saat çizimi yaşamdaki bu tıkanmanın ürünüdür. Galeano'nun anlatısı, bu tıkanıklığın tanımladığı yaşam üzerine kurulmuştur.

Sanat da düş gibi yaşamın tıkandığı yerde ve zamanda mı ortaya çıkar? Ohannes Şaşkal'ın 1980 tarihli karikatürü² bu sorunun tartışılması için elverişli olabilir.

Çünkü 1980 yılı Türkiye toplumunun bugün içinde bulunduğu tıkanıklığa neden olan tarihsel anlardan birini işaret eder. Bugünkü tıkanıklığın en belirgin göstergesi, insanların yaşamlarını değiştirebileceklerine ilişkin inançlarını ve umutlarını – büyük ölçüde – yitirmiş olmalarıdır. 1980 hareketi tüm toplumsal dokuyu yeniden düzenlemek üzere yola koyulmuş, başlangıç yeri olarak yaşamı dönüştürme olanaklarını üreten toplumsal güçleri seçmiş ve onları ağır bir baskıyla etkisizleştirmeyi amaçlamıştır. Geçen zaman içinde de bu konuda çok yol alınmıştır. Bununla birlikte, toplumsal dokuyu büyük ölçüde saran tutuculaşmanın dışında kalabilenler de yok değildir.

Bugün bu çevrelerin toplumsal etkisi sınırlı olsa da onlar, gelecek merkezli yaşam projelerini savunup oradan yeni bir gelecek üretmeye çalışıyorlar. Bu çevrelerin, 1980'in sıcak etkisi altındaki günlerden 1980 anlayışının kurumsallaştığı bu günlere uzanan yolculuğu, bir yaşam anlayışının/kültürünün sürekliliği bağlamında, tarihsel olarak önemlidir. Bu yolculuk, kendiliğinden bir sürekliliğinin değil, insanların çeşitli düzeylerdeki toplumsal etkinliklerinin sonucudur. Bir başka deyişle, söz konusu etkinlikler, bir yaşam anlayışının sürekliliğini sağlayan dayanaklardır. Süreç içindeki etkisi inişli çıkışlı olsa da sanatın bu dayanaklar arasında önemli bir yeri olmuştur.

Bir sanat ürünü olarak Şaşkal'ın karikatürü, kendi geleceğini arayan bir toplumun içine çekildiği bunalım anının ürünüdür. Bir bunalım anıdır, çünkü, geleceğin kurucusu olacak bir yaşam kültürü yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Şaşkal'ın karikatürü, umutlanmak için neden bulmakta güçlük çekilen bir tarihsel tıkanma anında çizilmiş olmakla 80'lerden bu yana uzanan yolculuğun başlangıcına yerleşir : Şaşkal'ın karikatürü umutlanmak için bir nedendir.

Çünkü, bir yaşam kültürünün vahşice yağmalanışının neden olduğu korku, ürkü ve şaşkınlık anında soğukkanlılık çağrısı yapar : İşte orada sakince oturan bir adam var. Sıradan bir gün mü? Hayır, bir 1980 günü! Elinde bir bardak çay, ağzında sigarası, cebinde omuzuna yaslanmış bir dal çiçek, masanın üzerinde bir parça simit ve kırıntılar. Bir de kuş; belli ki simite ortak: Adamın yüzünde yalın bir gülümseme, paylaşıyorlar elde ne varsa.

Bu karikatürde bir yaşam görüntüsü mü, yoksa kurgulanmış bir yaşam mı var?

Kahramanca bir karşı koyuş mu, yoksa yağmalamaya karşı yeniden bir konumlanma çabası/çağrısı mı var?

Gerçeği düşünmek mi, gerçeğin içinden düşünmek mi var?

Şaşkal'ın karikatürü yaşama dönük bir konumlanma biçimi önerirken düşünme ile yaşam arasındaki ilişkiyi de tanımlar. Yukarıdaki soruların yanıtları da bunda aranmalıdır : Düş, insanın kendi yaşamı üzerine düşünmesinin ürünüdür; sanat da öyle! □

(1) Eduardo Galeano, 1994, *Kucaklaşmanın Kitabı*, Çeviren : Nihal Yeğinobalı, Can Yayınları.

(2) "Yarın," Aylık Sanat Edebiyat Dergisi, Temmuz 1982, Sayı 11, sayfa 17. Ankara.